

Уроки «життя слова» у формуванні ідеї Вітчизни в освітньо-виховній системі В. О. Сухомлинського

На кожному з етапів націогенезу провідну роль відіграють мовні питання, які є своєрідним стрижнем національно-державного будівництва. Мовна єдність є не просто неодмінною рисою існування етнонаціонального утворення, – мова є першою і єдиною умовою, і ознакою, і причиною буття цього утворення, пріоритет якої перед такими індикаторами єдності, як економічний, політичний і навіть територіальний, є безумовним.

Мова – найвища духовна цінність народу, сила нації. «Є цінності тимчасові й вічні, смертні і безсмертні, є ті, що пов'язані лише з побутом, працею, біологічними потребами, свідомістю, а є ті, що становлять саму основу буття, розвитку й розквіту, з'єднують віки і покоління, минуле з сучасним і майбутнім. Це – Народ і Слово. Бо без Народу не може виявити своєї сутності навіть найгеніальніша, найсамобутніша людина – найвища цінність планети; а без втілення в Слові не може виявити своєї сутності Народ – основа і найвища міра духовного розвитку людства» [1, с. 3].

Наукою визначено існування тісного взаємозв'язку між розвитком мови та нації (етносу). З одного боку, культура нації актуалізується у мові, а з іншого – сама мова формує націю, є умовою її існування.

У період державотворення, національного відродження України боротьба за піднесення культури мови, знання рідної мови стають одним із визначальних чинників утвердження української національної ідеї. Державна мова формує національну свідомість, відіграє вирішальну роль у становленні національної ідентичності. Виняткове значення мови зумовлене її глибинним зв'язком з процесом мислення. Оскільки у мові акумульовані інтелектуальний досвід і духовний розвиток, її втрата веде до втрати національної ідентичності і загибелі етносу як цілісного організму: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову» (Л. Костенко).

Нова соціальна ситуація дала поштовх для переосмислення мети виховання, провідних теоретико-методологічних принципів, змісту, форм організації, критеріїв ефективності. Сьогодні педагогічні ідеї корифея вітчизняної та світової педагогічної науки другої половини ХХ століття В. О. Сухомлинського стали надійним підґрунтям для розбудови національної освіти, створення системи національного виховання.

Однією з центральних у педагогічному доробку видатного педагога є ідея національного виховання. І хоча він не вживав терміну «національне виховання», «національна свідомість», можна з впевненістю сказати, що учений переконливо довів, що патріотизм, любов до Батьківщини та свого народу виступають основою громадянської свідомості, структура якої тісно пов'язана з національною свідомістю.

Патріотичне виховання, формування громадянина, В. О. Сухомлинський вважав пріоритетним у виховній роботі, наголошуючи, що «серцевиною морального виховання, моральної зрілості підлітка є ідея Вітчизни» [2, с. 301].

За глибоким переконанням видатного педагога, національне виховання необхідно здійснювати, рухаючись від конкретного, близького, рідного і зрозумілого до більш складного, спільного, узагальненого. Від формування почуття прив'язаності до рідного куточка до розуміння історичної долі народу. Тільки тоді у душі кожної дитини як у краплі води, в мініатюрі відобразиться портрет народу [3, с. 134].

Усвідомлюючи, що успішне здійснення патріотичного виховання молоді неможливе без поглиблення його ідейного змісту, Павліський педагог створює у школі чотири культу патріотичного виховання: Культ Батьківщини, Культ Матері, Культ Книги і Культ Рідного слова.

Культ Рідного слова – бо Батьківщина, – звертався мудрий учитель до своїх вихованців, – це твоє рідне слово. Він закликав знати, берегти, збагачувати велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову, мову великого народу, великої культури. На його думку слова, це ті вогники, що допомагають дітям побачити щось незрівнянно вище і значніше, ніж

повсякденний світ особистого життя, – Вітчизну, народ, його історичні долі, його сподівання і надії.

Однією з найтонших і найважчих речей, які є в патріотичному вихованні, стверджував видатний педагог, – це життя слова. Слово рідної мови повинно жити в дитячій творчості. Уроки життя слова – так називав він подорожі до джерел слова, у світ рідної природи, «краса якої пробуджує думку, прагнення знайти в скарбниці рідної мови саме той коштовний камінь, до якого повинен доторкнутися промінь думки, щоб самоцвіт заграє» [3, с.136]. «Вдумливий вихователь, – наголошував видатний педагог, – вважає щасливими ті насичені творчістю хвилини своєї праці, коли образи рідної природи, думка і слово зливаються в дитячій душі в єдиний потік. У такі хвилини думка *проситься* в слово, шукає й знаходить яскраві, точні, любі серці слова, народжується новий поетичний образ, творення якого викликає у дитячій душі гордість. У ті хвилини життя слова, коли його краса, його поетична грань допомагає вихователеві назавжди зберегти яскраві картини дитинства, у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо поріг школи: від кожного дитячого серця простягаються тисячі ниток до того великого і вічного, ім'я якому *народ*, його мова, культура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь» [3, с. 136–137].

В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що мова є могутнім знаряддям виховання любові до Батьківщини, рідної землі. На його думку тільки той може осягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Саме рідна мова формує національну психологію, характер, світогляд, свідомість і самосвідомість та інші компоненти духовності народу, національний характер.

Він був закоханий у рідну мову, мав розвинуте чуття мови, майстерно користувався арсеналом мовних засобів і наголошував, що у вихованні молодого покоління перед національною школою постає важливе завдання:

прищепити любов до рідної мови, щоб рідне слово жило, трепетало, грало всіма барвами і відтінками в душі молодой людини, щоб слово рідної мови говорило їй про віковічні багатства народу, про красу рідної землі, про народні ідеали і прагнення.

Аналіз освітньо-виховної системи В. О. Сухомлинського дозволяє нам стверджувати, що мовну культуру людини він вважав дзеркалом її духовності, фундаментом мислення і розумового розвитку.

Виховання любові до рідної мови, утвердження культу Рідного слова він вважав одним з найважливіших завдань школи, оскільки рідна мова – то безцінне духовне багатство, в якому народ живе, за допомогою якого попередає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції.

У багатьох своїх творах В. О. Сухомлинський глибоко і переконливо розкрив виховні можливості рідної мови, красу якої порівнював з квітучим садом. Його статті «Рідне слово», «Слово про слово», «Роль рідної мови у вихованні любові до Батьківщини», «Слово й емоційна культура», «Джерело невмирущої криниці», «Стежка до квітучого саду», «Любов до рідного слова» та інші стали палким закликком до вчителів плекати й оберігати рідну мову, відкривати дітям її красу і багатство, шукати в невичерпній скарбниці рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах, знаходити найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості для того, щоб передати красу навколишнього світу.

Він не сприймав ідею про дві рідні мови. У записнику Василя Олександровича є запис про те, що дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати, пише Василь Олександрович. Рідна. До смерті. До останнього подиху.

І не випадково у Павлиші в усі часи (навіть у період тотальної русифікації) у великій пошані була рідна мова: утверджувався культ Рідного слова, обладнувались куточки рідної мови і української культури, проводились бесіди "Краса рідного слова", ранки і вечори української поезії, свята, конкурси "Проба пера", оформлялись альбоми "Наше рідне слово".

Культивування безмежної синівської любові і чутливості до рідної мови допомагало вихованцям, за словами В. О. Сухомлинського, розуміти підтекст його звернень до розуму і серця учнів: ”Якби наші вихованці не мали чутливості до слова, вони не могли б слухати підтекст наших звернень до їх розуму і серця. Чутливість до тонкості слова – це очі й вуха, без яких неможливе бачення світу, розуміння душі іншої людини” [2, с. 397].

У книзі «Серце віддаю дітям» він зазначав: «Мова – духовне багатство народу. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», – говорить народна мудрість. Та багатство, втілене в скарбниці мов інших народів, лишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів» [4, с. 201–202].

Ці слова В. О. Сухомлинського, особливо актуальні сьогодні, коли першорядного значення в освіті набуває вивчення української й іноземних мов, коли в усіх ланках освіти важливо, по-перше, розширити масштаби вивчення мов, а по-друге, так перебудувати їх вивчення, щоб діти засвоювали не знання про мову, а саму живу мову і могли нею вільно спілкуватися.

Література

1. Кононенко, П. П. Українська література: проблеми розвитку : навч. посібник / П. П. Кононенко. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 281 – 582.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 53 – 206.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7 – 279.